

Spira Veronika: Miniesszék II.

Magyar fotókiállítás Londonban

(Royal Academy of Arts, 2011. június 30.- október 2.)

Július elején, mintegy a magyar EU-elnökség záróeseményeként *Eyewitness* címmel fotókiállítás nyílt Londonban a Royal Academy of Arts épületében. Az, hogy átütő sikert aratott, a kiállítás angol szakértőjének, Colin Fordnak, a bradfordi National Media Museum (Nemzeti Médiamúzeum) fotótörténész alapító-igazgatójának köszönhető, aki a nyolcvanas évek végén már rendezett egy sikeres kiállítást a fotóművészet magyar származású, világhírű alkotóinak műveiből.

Az öt nagy (Capa, Moholy-Nagy, Brassai, Kertész és Munkácsi) szinte minden híres alkotása látható volt a kiállításon, köztük Capa spanyol polgárháborús hőse, a normandiai partraszállás képei, Moholy-Nagy fotogramjai, montázsai, André Kertész Párizs-képei, az avantgárd-közeli alkotásai, a *Melakolikus tulipán*, a *Torzulások* sorozat több darabja, a New York-i fotói, köztük az *Elveszett felhő*. Ott voltak Brassai legismertebb alkotásai: a *Picasso a műtermében*, a *Matisse műtermében*, a párizsi utcaképek, Munkácsi számos világhírű műve, köztük *A négy fiú a Tanganyika-tóban*, amelyről Henri Cartier-Bresson élete során többször is kijelentette, hogy ez volt az egyetlen fotó, amely hatással volt rá, és még sok más ismert alkotás.

A nagyok művei köré rendezett kontextus egységes koncepcióról tanúskodott. Ford elsősorban a dokumentarista szálát emelte ki a magyar fotótörténetből, így a közel negyven alkotó kétszáz képéből összeállt a 20. századi magyar történelem 1914-től a rendszerváltásig. Láthattak az érdeklődők első világháborús fotókat, köztük korai Kertész-műveket, amelyeket még diákként küldött be az Érdekes Újság pályázatára. Volt sajtófotó a 1918. november 16.-án a parlament lépcsőin gyülekező újságírókról, fotóriporterekről, akik a köztársaság kikiáltásának pillanatát készültek megörökíteni. Ott volt a fiatal Kertész képe egy tisztról, akinek éppen letépik a rangjelzését. a kommun idején. Tanúi lehettek a látogatók Horthy bevonulásának, egy lámpavason himbálózó testnek és az alatta kihívóan topogó kivégzőknek (Balogh Rudolf). Láthattak katonás rendben vonuló apácákat (Vadas Ernő), virágbokrétás csákóval a visszacsatolt területekre induló katonákat (Escher Károly), II. világháborús képeket, lerombolt várost, felrobbantott hidakat, meggyilkolt zsidók holttestét, Szálasi kivégzését, felvonulókat Marx, Lenin és Sztálin képekkel, kohászokat, vasöntőket, 1956-os lukas zászlót, Kossuth-címeres tankot, golyónyomokat a ház falán a gangon vonuló násznép háttérében (Fejes László), szabolcsi cigányokat (Féner Tamás), munkásszállások lakóit (Korniss Péter), végül az 1990-ben haza tartó, balalajkázó orosz katonákat, földön heverő Lenin-szobrot, zuhanó munkásalakot a ledöntött tanácsköztársasági emlékműből (Sylvia Plachy).

Az *Observer* szakújságírója megjegyzi, hogy a képek alapján a magyar történelem

ciklusai cáfolni látszanak Marx tételét, itt ugyanis a történelmi tragédiák tragédiaként ismétlik önmagukat. Vannak percek, írja, amikor a látogató úgy érzi, hogy ilyen kivégzést már látott, valójában a szerepek cserélődnek minduntalan.

De miért is írok minderről? Talán ott voltam? Talán el voltam ragadtatva a kiállítástól? Korántsem. A kiállítás bizonyára nagyszerű volt, koherens, azt emelte ki a magyar fotótörténetből, ami benne a legfigyelemreméltóbb az egyetemes fotóművészet szempontjából, miközben hiteles, sűrített képet adott az ország 20. századi történetéről, távoll a protokolltól, a civil szemlélő látószögéből.

De nem is ez indított arra, hogy írjak róla, hanem a kiállítás hazai és európai kontextusa.

Kiknek a műveivel fényezi a jobboldali, a demokrácia alapjait feldúló magyar kormány önmagát és az országot az EU-elnökség apropójából? Azzal az öt világhírű fotóssal, akik, ha itthon maradnak, a holokauszt áldozatai lettek volna. Persze a sors iróniája, hogy a kiállítás terve még az előző, szocialista-liberális kormány idején készült, de ma egy olyan elit tolja őket maga elé, amely mereven elutasít minden szembenézést a múlttal. Amely átszerkesztetné a Holokauszt Emlékmúzeum állandó kiállítását, mert túl sok benne az egyenruhás vonulás, zsidó áldozatok fegyveres kíséretése. Mert túlságosan egyértelmű, hogy a bevonulás a visszacsatolt területekre és a zsidók gettóba zárása, deportálása, kiszolgáltatása egy idegen hatalomnak ok-okozati összefüggésben állnak egymással. Talán csak nem azt akarja sugallni az emlékmúzeum kiállítása, hogy mi magyarok is vétkesek vagyunk a történetekben?

És itt van az idén elfogadott egy-párti alaptörvény, amelynek a preambuluma nemzeti hitvallás címen érvényteleníti mindazt, ami 1944. márciusa és 1990 májusa között történt, arra hivatkozva, hogy ezen időszak alatt az ország nem volt független. Így zárja ki a jogforrások közül többek között az 1946. évi I. törvényt is, amely kimondja, hogy Magyarország köztársaság, hogy minden hatalom forrása a magyar nép, a köztársaság minden állampolgárát mindenfajta megkülönböztetés nélkül megilletnek az alapvető emberi jogok. Kizárja az 1989-es alkotmányt, amelyet a rendszerváltás hajnalán konszenzussal fogadtak el ellenzékiek és kormányon lévők. Ugyanakkor nem határolódik el az 1920 és 1944 közötti időszaktól, így a numerus clausustól és a zsidótörvényektől sem.

Az angol lapok, sőt a katalógus Ford által írt tanulmánya is kiemeli, hogy az öt nagy mindegyike zsidó volt. Az Observer kritikusa, Laure Cumming (Ford nyomán) így mutatja be őket: Mindegyikük zsidó volt, mindegyikük megváltoztatta a nevét élete valamelyik szakaszában. Brassai, aki Halász Gyulaként született, Magyarországot sebesült meg az első világháborúban, de a románok fogságában halt meg kis híján tífuszban. 1924-ben ment Párizsba. A párizsi utcákról, bárokról esőben, ködben készített éjszakai képei mindmáig hozzátartoznak a Párizs-imázshoz. Friedmann Endre Ernőt Robert Capaként ismerjük, aki azért választotta, saját bevallása szerint, ezt a nevet, hogy olasz-amerikai hangzása miatt amerikainak gondolják. Moholy-Nagy László (szül. Weisz), elegáns absztrakt formáival a német Bauhaus jegyeit viseli magán. Martin Munkácsi (Mermelstein Márton) a modern divatfotó alapító atyja. Itt van a *Harper's Bazaar* számára készült 1933-as képe, amely a híres modellt (Lucile Brokaw) a legújabb fürdőruha-kreációban a vízparton futva mutatja be, és ezzel megújította a

divatfotózást, szakítva a műtermi felvételek művi világával. Munkácsi kapcsán minden cikkíró megemlíti Bressont is, hiszen a világhírű francia életében többször is kiemelte, hogy rá csupán egy fotó volt nagy hatással: Munkácsi képe, a *Négy fiú a Tanganyika tónál*. Ez a kép értette meg vele, mi a fotóművészet lényege: a pillanatot kiragadni a múlt időből. És itt vannak André Kertész (eredetileg Kohn Andor) képei, aki a modernizmus igazi poétája. De az öt legismertebb művész alkotásain túl is megállapítható, hogy Magyarország rendkívül gazdag kiváló fotósokban.

Miért is van ennyi tehetséges fotós Magyarországon a két háború között? – kérdezik a tanulmányírók, kritikusok, szakújságírók Colin Forddal az élen. Bár hozzá tehetnék, és annyi filmes (gondolhatnának az angolok a Kordákra, és persze Hollywoodra) és annyi atomfizikus, matematikus. És ők is mind zsidók. Sorakoznak az elegáns, jól hangzó, de felületes megállapítások, gyakran közismert tekintélyek elejtett mondataira hivatkozva.

Mintha leckét mondanának fel, ismételtetik azt a nem túl mélyen szántó megállapítást, hogy a korabeli Magyarországon a fiúk 12-13 éves korukban hagyományosan fényképezőgépet kaptak születésnap ajándékkul. Nos, remek. A könnyed, de művelt esszéstílusba már nem fér bele olyan megállapítás, hogy a fotózásnak és a filmnek mint új szakmáknak nem volt társadalmi beágyazottságuk, szabad volt a tér az alapításra. 1918-ban Magyarország az ötödik film-nagyhatalom a világon az évi több mint száz leforgatott filmjével. És már szinte mindenki itt dolgozik, aki később Berlinben, Münchenben, Londonban, majd Hollywoodban sikeres lett.

A valódi kontextust, a monarchia utolsó évtizedeit, majd felbomlását, a bukott forradalmakat, a fehérterrort, a zsidó származásúakat a felsőoktatásból kiszorító numerus clausust, majd a fasizmus előretörését csak Ford említi, az ismertető cikkek e helyett csak a magyarok nyelvi elszigeteltségéről fuvoláznak. Colin Ford Arthur Koestlert idézi, és ez végigfut az egész brit sajtón. A hivatkozás azonban megtévesztő, ugyanis a zsidók nagy része a 20. század közepéig jól, ha ugyan nem anyanyelvi szinten beszélt németül, mint maga Koestler is. Vagy Déry, akinek csak az „apanyelve” volt a magyar, az „anyanyelve” német. A monarchia széthullása után Hitler hatalomra jutásáig a legtöbben Ausztriában és Németországban éltek, és újságírással is meg tudták keresni a kenyerüket, mint maga Koestler is, aki az Ullstein sajtókonzernnél figyelemre méltó karriert futott be.

Persze nem mindenkinek volt megbízható idegen nyelvtudása. Capa valóban azt válaszolta az FBI kérdésére, miért lett fotóriporter, hogy a magyaron kívül nincs olyan nyelv, amelyen újságíró lehetett volna. Ebben bizonyára volt is igazság, hiszen a barátai tréfásan „Capanese”-nek nevezték azt a nyelvet, amelyen ő a nem magyar anyanyelvűekkel próbált szót érteni.

Persze franciául és főleg angolul már valóban kevesen tudtak, pedig 1933 után ez volt a menekülés útja, bár a franciákkal kapcsolatos illúziók hamarosan szertefoszlottak, és nem csupán a német megszállás miatt. A „szabad övezetben” is bajba kerültek a menekültek. Koestler is Vernet-ben, a legrémesebb lágerben kötött ki sok más neves és névtelen, a franciák iránt illúziókat tápláló zsidó és nem zsidó, baloldali és liberális frankofil emigránssal egyetemben. És tudjuk, hogy ehhez nem kellett fasizmus, sem németek. Így volt ez már az első világháború idején is. Kuncz Aladár ezt pontosan

megírta a *Fekete kolostorban*.

Fárasztó, ahogy a brit média a valóságos kontextus felidézése helyett belefeledkezik a magyar lélek boncolgatásába Koestlernek és Capának a Ford által előásott mondatai nyomán. Eszerint a világhírre szert tett magyar (zsidó) fotósoknak az a titkuk, hogy a nyelvi rokonalanság okozta magányuk és elszigeteltségük felfokozta művészi kreativitásukat, műveik intenzivitását. Hát igen. Íme a kulturális újságírás mélyen szántó gondolatgazdagsága.

A legigényesebb meglátás, amivel a brit sajtóban találkoztam, a tágabb értelemben vett (nem a Balogh Rudolf nevével fémjelzett) „magyar stílus” szófordulat bírálata volt. A szerző megjegyzi, hogy éppen az a figyelemre méltó a négy nagy oevre-jében (Moholy-Nagy neve e tekintetben nem is merülhet fel), hogy mindannyian más és más stílust képviselnek, sőt abból is megért valamit, hogy mi a valóban közös bennük: az emberközelség és az individualitás.

Nos, itt lehetett volna kezdeni a vizsgálódást. Itt jutnánk el a monarchia utolsó korszakának szellemi életéhez, az úgynevezett „második felvilágosodás”, az individualizmus, a „bécsi impresszionizmus” mint filozófia, mint látásmód mibenlétéhez, hatásához és továbbéléséhez a térségben, valamint a térségből kirajzott emberekben. Nos, ehhez már komoly Közép-Európa-illetve monarchia-szakértőnek kellene lenni. Kérdés persze, hogy egy valóban hiteles és szellemileg igényes kontextus felvázolása nem untatná-e a potenciális érdeklődőket, alkalmas lenne-e a kiállítás iránti figyelem felkeltésére. De legyünk igazságosak. A hazai képzőművészeti szakírók szellemi horizontja sem sokkal tágasabb. Párizsig még talán ellátnak, de Bécsig már nem. Ha a bécsi képzőművészeti igen, az eszmetörténetig, a filozófiáig már bizonyosan nem. Erről tanúskodik a katalógus magyar szerzőjének, Baki Péternek az írása is, amely egy milliméterrel sem lép túl a pozitivista számbavételre.

A brit napilapok híradását a kiállításról, ugyancsak Colin Ford nyomán, többnyire egy frappánsnak érzett Capa bon mot zárja: „*Ahhoz, hogy jó fotós legyél, nem elég, ha tehetséges vagy, magyarnak is kell lenned.*” (*It is not enough to have talent, you also have to be Hungarian*)

Íme a művelt sajtó szellemesnek vélt poénja. Az Ullsteinnél a 30-as évek elejéig nem lehetett volna egy feuilletont ilyen sekélyesen lezárni. Főleg a szövegösszefüggés említése nélkül. Mintha ez a mondat minden előzmény nélkül csak úgy lógna a levegőben. A kontextus felskiccelése azonban agyoncsapná a jól hangzó, de teljesen félreinformáló csattanót. Colin Ford is ezzel a mondattal kezd és zárja a tanulmányát, de ő legalább lábjegyzetben utal a kontextusra. A többiek figyelmét nyilván elkerülte a lábjegyzet, maguktól pedig feltehetőleg nem voltak tisztában azzal, hogy Capa szavai csupán szellemes kiforgatását jelentik egy 20-as 30-as évekbeli valóságos vagy anekdotikus hollywoodi táblácska feliratának. Egyesek szerint Adolph Zukor, mások szerint Korda Sándor irodájában volt kiakasztva (Colin Ford szerint ezek Kertész Mihálynak – Michael Curtisnek, a Casablanca rendezőjének – a szavai): „*Nem elég, ha magyar vagy, tehetségesnek is kell lenned.*” (*“It is not enough to be Hungarian, you also have to be talented.”*). Mert akkoriban az amerikai filmipart is ellepték az

Európából (akkor már főleg Berlin és München filmműhelyeiből) elmenekült magyar zsidók, írók, fényképészek, filmesek (operatőrök, rendezők, látványtervezők, színészek), akikből többen Hollywood meghatározó alakjai lettek. Ahogy Norman Macrea, brit közgazdász, az *Economist* főszerkesztője fogalmazott egy alkalommal: “*A magyarok Amerikában sokkal korábban teremtették meg Hollywoodot, mint ahogy az ennél ártalmatlanabb atombombát megcsinálták volna.*”

Elgondolkodhatunk azon, hogy mindaz, amit az igényes brit lapok cikkeiben tapasztalunk, vajon kulturáltan elővezetett szellemi igénytelenség vagy egyszerűen a tömegdemokráciák természetes velejárója. Csupán annak a bölcsességnek az érvényesülése, hogy mindent a maga helyén, válasszuk szét a tudományt és a médiát? Vagy aggasztóbb jelenségről van szó? Az azonban biztos, hogy engem a *Narancs*ban mélyen sértene, ha csak ennyire becsülnének egy kiállítás beharangozójában.

Amiatt pedig már minek is füstölnének, hogy mi lenne, ha egyszer a nyugati történészek is elelmélkednének azon, hogy miért is vált annyi ember földönfutóvá az első világháború után, hogy a győztesek mit műveltek Közép- és Kelet-Közép-Európával. Mi is lett a wilsoni elvekből. Milyen torz államszörnyeket hoztak létre, amelyek azóta egytől egyig felbomlottak, némelyek békésen, mások véres és barbár viszályok után. Végiggondolhatnák, hogy a győztesek önzése, inkompetenciája, voluntarizmusa milyen felelősséggel bír még a hetven egynéhány évvel későbbi brutális balkáni háborúért, emberirtásért is.

Szembenézhetnének persze sok mással is. Azzal például, hogy milyen részük és felelősségük volt Németország első világháború utáni megalázását, feldarabolását és kifosztását követően – jóvátétel címén - a fasizmus térhódításában. Vagy itt van a Közel-Kelet, az oszmán birodalom ugyancsak ostoba, hosszú távú katasztrófát okozó, mesterséges határokat kijelölő feldarabolása. Afrikát és Ázsiát hagyjuk is.

Vagy tegyük fel a kérdést: Milyen erkölcsi alapjuk van a tegnapi győzteseknek azt követelni Izraeltől, hogy négy győztes háború után, amelyek egyikét sem ők kezdeményezték, térjen vissza a háborúk előtti határai közé, miközben Európában máig a legyőzötteket sújtják a területvesztések, és ma is minden a győzteseké vagy a kvázi győzteseké?

Nekik sem ártana egy kis szembenézés. És ebből valami leszivároghatna a szélesebb köztudatba is.

Másrészt elegendem van abból is, hogy minden zsidó hirtelen magyar lesz, ha külföldön sikeres, miközben máig sem része a magyar önismeretnek annak az elismerése, hogy a magyar állam elárulta állampolgárait, akik bízva benne, minden rendelkezésének maradéktalanul eleget tettek, egészen a gázkamrák bejáratáig. Nincs szembenézés a kontinens első numerus claususával, amely a tehetséges emberek sokaságát üldözte el az országból. Amikor pedig máshol sikeresek lettek, hirtelen a nemzeti dicsekvés tárgyává lettek. Nincs szembenézés azzal, hogy a Horthy-rendszer 25 éve alatt semmiről sem hoztak annyi törvény, mint a zsidók állampolgári és emberi jogainak korlátozásáról. Nincs szembenézés azzal, hogy négyszázezer magyar állampolgárt raboltak ki, adtak egy idegen hatalom kezére, asszonyokat, gyerekeket, öregeket küldtek a halálba. Azóta

sem folyik más, mint maszatolás, mellébeszélés, másra mutogatás. Kinőhetnénk végre a kis utódállami sértettségéből, morális és szellemi törpeségből, a közgondolkodásbeli visszamaradottságból. Ha ez megtörténne tárgyilagosan és higgadtan, akkor másoktól, a győztesektől és a kvázi győztesektől is megalapozottabban várhatnánk el hasonlót. Sokakra ráférne.